



Väkivallan kulttuurihistoriaa

Olli Matikaisen väitöshaastattelu



Olli Matikainen (oik.) naulajaisissaan

Olli Matikaisen mukaan uuden ajan alun tai minkä tahansa aikakauden väkivallan problematiikkaa on mahdotonta tarkastella irrallaan maailmankuvallisista tekijöistä, jotka eivät yksiselitteisesti palaudu esimerkiksi politiikkaan tai talouteen. Sillä, kuinka ihmisten, ryhmien, instituutioiden ja ylikuonollisen väliset suhteet ymmärretään, on kauaskantoisia psykologisia vaikutuksia. Erityisen selvästi nämä perustavanlaatuiset rakenteet tulevat esille väkivallan keskeisen instituution, verkoston kohdalla. Ne muuttuvat, ja tämän hitaan, synkretistisen muutoksen peruspiirteiden osoittamista Matikainen pitää eräänä tutkimuksensa päätuloksena.

Olli Matikaisen väitöskirja *Verenperijät. Väkiältä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla* (Bibliotheca Historica 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002) tarkastettiin Jyväskylän yliopiston historian laitoksella 15. elokuuta 2002. Kustoksena toimi professori Toivo Nygård ja opponenttina dosentti Kimmo Katajala Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitokselta. Seuraavassa haastattelussa Olli Matikainen katsoo taaksepäin näihin tapahtumiin ja kertoilee, mitä hän ajattelee väitöskirjastaan ja sen tekoprosessista muutamia kuukausia tarkastustilaisuuden jälkeen.

Miksi uuden ajan alku, väkiältä ja Karjala?

– Siihen on tietysti olemassa niin tieteen sisäisiä kuin ulkoisiakin syitä. Meillä on ollut täällä Jyväskylässä vahva uuden ajan alun historian tutkimusperinne. Kun aloitin opintoni siinä kymmenisen vuotta sitten, täällä laitoksella oli juuri aloittaneita nuoria ohjaajia, kuten esimerkiksi Petri Karonen ja Kustaa H.J. Vilkuna. Siten jo proseminaarivaiheessa sai ohjausta siihen suuntaan, että vanhoja asioita ylipäätään kannattaa tutkia.

– Väkivalta taas on haastava tutkimusaihe, jossa viehätti monitieteisyys. Ja väkivaltahan on meillä joka päivä pinnalla oleva ongelma. Siitä seuraa tietynlainen aikasidonnaisuus, jonka vuoksi kysymyksellä tuntui olevan yleisempääkin mielenkiintoa. Lisäksi aihe oli myös siinä mielessä haastava, että siihen liittyy niin meillä kuin muuallakin vahva tutkimustraditio. Esimerkiksi Heikki Ylikankaan koulukunta oli jo tutkinut sitä aika runsaasti, ja se antoi omalle työlle vahvan pohjan. Myös yhteistyö Ylikankaan projektin kanssa sujui varsin mallikkaasti: esimerkiksi Anu Koskivirran, Sari Forsströmin ja Seppo Aallon kanssa pohdimme näitä samoja kysymyksiä, ja sieltäkin tuli koko ajan tukea.

– Karjalan kohdalla voisi arvuutella sitä, että Suomen historian oppiaineen traditioon tavallaan kuuluu se, että tutkijat kirjoittavat omasta kotimaakunnastaan. Se on hyvin selvästi nähtävissä vanhemmassa tutkijapolvessa. Ja ehkä tässä itsekkin jatkaa tätä perinnettä, vaikka ei mielellään suoraan myönnä tällaisten seikkojen ohjaavan aiheen valintaa. Mutta oli Karjalan valinnalle tietysti osoitettavissa tieteellisiäkin motiiveja. Saattoi ajatella, että itäsuomalaisesta lähdeaineistosta löytyisi vielä merkkejä vanhasta ”kalevalaisesta” Suomesta.

Millaista väkivaltarikollisuutta uuden ajan alkupuolelta löytyy? Miten se poikkeaa nykyisestä määrällisesti tai laadullisesti?

– No, kyllähän tyyppitapaus varmasti on samanlainen: kahden suunnilleen tasaveroisen miehen alkoholipohjainen tappelu, joka alkaa hyvin vähäisestä asiasta. Se oli aivan selvästi tyyppitapaus silloin, ja se on sitä nykyäänkin. Yleisesti tämän päivän ja uuden ajan alun väkivalta eroavat toisistaan siinä, että vielä 1600-luvulla avoimen väkivallan käyttö kuului hyvin julkisesti kulttuuriin, ja se läpäisi kaikki yhteiskuntaluokat. Vaikka nykyäänkin puhutaan siitä, että ”hyvien perheiden lapsia” on ollut mukana viime aikoina kohutuissa väkivaltatapauksissa, avoin väkivalta on silti myöhempinä vuosisatoina leimautunut niin sanotun alaluokan ilmiöksi. Eli nykyään esimerkiksi henkirikoksen tekijät ovat usein niitä lehtien palstoilta tuttuja sekatyömiehiä, mutta vielä 1600-luvulla tapauksia oli aina aatellisista ja papeista lähtien.

– On myös huomattava, että varhaisen uuden ajan väkivalta on kulttuurisidonnainen ilmiö. Aikalaiset eivät pitäneet moniakaan näistä teoista ”järjettöminä”, vaan niitä ohjailivat kunniakäsityksiin hyvin voimakkaasti liittyneet kulttuuriset koodit. Siinä mielessä väkivallan hyväksyminen oli laajempaa.

Entä työsi suhde aikaisempaan tutkimukseen? Määrällisen ja laadullisen kehityksen valaiseminen ei kuitenkaan taida olla se tutkimuksesi uusi anti?

– Ei varmaankaan. Näiden seikkojen selvittämisessä en katso löytäneeni mitään olennaista uutta siihen, mitä aiemmissa tutkimuksissa on tullut ilmi: väkivaltarikosten määrä väheni

Suomessa ja muuallakin 1600-luvulle tultaessa. On aika vaikea mitata määrällisesti väkivaltaa kulttuuri-ilmionä, joka on kuitenkin ollut enemmän minun näkökulmani tähän aiheeseen. Toki kvantitatiivinen puolikin on välttämätön, jotta ilmiöitä saataisiin suhteutettua. Kvantitatiiviset tarkastelut kuuluvat historiallisen kriminologian perusjuttuihin, mutta varhaisen uuden ajan alun lähteistä johtuen niissä on monia ongelmia, joita ei voi täysin voittaa.

Nostat jo tutkimuksesi johdannossa esiin mentaliteettien historian. Mitä tarkoitat sillä, ja miten se on auttanut sinua tutkimuksessasi?

– Jossain vaiheessa suhtauduin varsin skeptisesti puheisiin mentaliteettien historiasta. Se johtui oikeastaan siitä, että monien tutkimusten johdannoista sai lukea samat tarinat ja niissä viitattiin aina samoihin suuriin nimiin, annalisteihin ja heidän tutkimuksiinsa. Mutta käytännössä nämä ideat ovat toteutuneet harvemmin, ja koko mentaliteetin käsite vaikutti hyvin epämääräiseltä. Nykyäänhän mentaliteetti ei enää liene muotikäsite; taitaa olla melkein päin vastoin.

– Yleisesti olen ymmärtänyt mentaliteetin vain löyhänä heuristisena välineenä. Olenkin ajatellut, ettei sitä ole oleellista kovin tarkasti määrittellä. Mentaliteettien historian piirissä käydystä keskustelusta saattoi kuitenkin löytää näkökulman siihen, millaisia kysymyksiä voisi ja pitäisi tutkia: miten ihmiset ajattelivat, miten he näkivät oman maailmansa logiikan. Tätä kautta keskustelu alkoi realisoitua myös minulle, ja mentaliteetin käsite hahmottui konkreettisiksi kysymyksiksi.

Olet liittänyt väkivaltaa ja yhteisöä koskevien käsitysten muutokset laajempaan yhteiskunnalliseen murrokseen, jossa vähin erin siirryttiin sukuyhteisöstä teokraattiseen yhteisöön. Voisitko hieman valaista, mitä tarkoitat näillä kahdella yhteisötyypillä ja miten niin väkivaltaa kuin yhteisöä koskevat käsitykset muuttuivat?

– Sukuyhteisö ja teokraattinen yhteisö ovat molemmat abstraktioita – kaksi yksinkertaistavaa hahmotusta tai jonkinlaista ”weberiläistä ideaalityyppiä”. On huomattavissa, että eri yhteisöt toimivat hieman eri logiikan mukaan, ja tällainen yhteiskunnan syvärakenteiden kehitys oli mielestäni huomattavissa varhaisen uuden ajan Suomessa. Perustaltaan tässä ei ole sinänsä uutta, jos ajatellaan ”suvusta valtioon” -tematiikkaa. Esimerkiksi Heikki Ylikankaalla tämä näkökulma on ollut hyvin voimakkaasti esillä. Keskeinen ero on siinä, että en näe kulttuurisia seikkoja niin suoraan taloudellisille tekijöille alistaisiksi tai niistä johtuviksi niin kuin Ylikangas usein esittää. Juuri kulttuuri on se puoli, jota olen nyansoinut. Koen kuitenkin osittain kirjoittavani samassa traditiossa kuin Ylikangas ja monet muutkin. Toki on muistettava, että uuden ajan alun valtionrakentamisprosessi ei ole mikään patenttiselitys.

– Silti peruskäsitys siitä, että oikeuden hakeminen ei ollut enää 1600-luvun hierarkkisessa huoneentaulun maailmassa samalla tavalla omissa käsissä eikä niin legitiimiä kuin se oli ollut sukujen maailmassa, vaikuttaa kestävältä. Ja tosiaan Itä-Suomen aineiston kertoma vahvisti tätä käsitystä

Kuinka koet onnistuneesi tutkimuksessasi?

– Koen onnistuneeni siinä mielessä, että pystyin realisoimaan tiettyjä mentaliteeteista käydyin keskustelun antamia lupauksia. Mielestäni

sain aikaan kontribuution siihen keskusteluun, miten varhaisen uuden ajan ihmiset ajattelivat näistä asioista. Se lähdetyö, jota tein tuomiokirjojen parissa varsin laajasti, toi mukanaan myös uutta tietoa.

– Toisaalta väitöskirjassani näkyy myös tietynlainen hakeminen tutkimusprosessissa. Kaikkea ei ole varmastikaan pystytty viemään loppuun. Samoin siellä näkyy kokemattomuus tällaisen monografian tekemisestä, eikä kirja ole – se on sanottava – täysin viimeistelty. Jälkeenpäin ajateltuna menin joissakin kysymyksissä aika lailla taitojeni ylärajoilla. Näin oli etenkin silloin, kun aloin pohtia monitieteellisiä ulottuvuuksia. Siinä omat rajat tulevat hyvin nopeasti vastaan. Koen kuitenkin tehneeni oman jutun, joka puutteineenkin jollakin tavalla itseä tyydytti.

Entä tulevaisuuden suunnitelmat? Vieläkö jatkat väkivallan parissa?

– Sen todellakin tulevaisuus näyttää. Tällä hetkellä en jatka; tästä sai nyt vähäksi aikaa tarpeekseen. Kun aiheeseen on perehtynyt, siihen voi totta kai aina palata esimerkiksi toisen aikakauden puitteissa tai muuten samantyyppisten ongelmien kautta. Aihepiiriin on tullut hankittua sellainen tuntuma, että tuskin heitän sitä kokonaankaan pois, mutta en myöskään aio profiloitua väkivallan tutkijaksi.

– Tällä hetkellä työnäni on Karjalaisen Osakunnan historia, joka on tilaustyö. Se on hyvin virkistävää vaihtelua väitöskirjatyön jälkeen, koska aihe on niin erilainen. Myös aikakausi on aivan toinen; se on nykyhistoriaa. Samalla olen kuitenkin huomannut, että sirpaleisten ja niukkasanaisten lähteiden parissa työskentely on kehittänyt analyysikykyä. Väitöskirjakokemuksista on selvästi ollut hyötyä meneillään olevan työn kannalta.

Vielä lopuksi: tahdotko antaa joitakin neuvoja meille, joilla tämä koettelemus on vielä edessä?

– Taitaa olla parempi, että en yritä antaa mitään neuvoja. Nämähän ovat yksilöllisiä prosesseja. Väitöskirjojen valmistumisen nopeuttamisesta on ollut historyayhteisössä puhetta, ja jälkikäteen olen itsekkin miettinyt, että ilman eri syistä johtunutta harhailua olisin pari vuotta nopeammin tämän homman tehnyt. Toisaalta voi kuitenkin pohtia, olisiko valmis työ silloin ollut samannäköinen kuin nyt.

– Väitöskirjat ovat lopulta kuitenkin vain opinnäytetöitä. Rimaa ei pitäisi päästää nousemaan liian korkealle, vaan se pitäisi ylittää niin, että itsestä tuntuu hyvältä ja tietää, että tässä on saatu jotakin aikaan. Toisaalta en varmaan suosittelen riman alittamista tai sen ylittämistä vain rimaa hipoen. Jos väitöskirjaa lähtee tekemään, niin kyllä siinä täytyy olla jollain lailla täysillä mukana.

Haastattelu: Jari Eilola

ENNEN JA NYT

Historian tietosanomat